

Posudek oponenta diplomové práce

Kristýna Tunková – Internetový slang a jeho vliv na jazykové kompetence

Oponent: Tomáš Samek, Ph.D.

Diplomová práce Kristýny Tunkové se zabývá vztahem mezi sdělováním ve fyzickém a virtuálním prostoru. Výzkumný problém formuluje tak, že chce prozkoumat vliv netspeaku na komunikaci ve fyzickém prostoru na jednom gymnáziu (str. 4), ačkoli vzápětí – správně a poněkud v rozporu s vymezením svého výzkumného tématu – upozorňuje na to, že tento vliv je nutně obousměrný: virtuální a nevirtuální jsou jen dva dialektické póly jednoho kontinua, které je třeba zkoumat právě takto – jako kontinuum. Této bytostné dialektičnosti žel odpovídá autorčin přístup jen do jisté míry.

První část práce je teoretická a snaží se propojit mediální studia, teorii virtuálního, sociolingvistiku, digitální antropologii, goffmanovský interakcionismus a netnografii. Vědecká literatura na téma komunikace ve virtuálních světech a komunitách i na téma interakcí na rozhraní virtuálního a nevirtuálního je dnes již mimořádně rozsáhlá, což neodpovídá autorčině tvrzení, že virtualita je stále poměrně opomíjena. Naopak je to jeden z nejrychleji se rozvíjejících segmentů komunikačních věd, a to i v rámci lingvistické antropologie. Protože diplomantka v teorii sleduje hodně oborů najednou, nezbývá jí prostor na to jít do hloubky ani v jednom z nich; místo toho eklekticky čerpá tu z jedné a tu z další oblasti. Tato víceoborovost by sama nebyla na škodu, kdyby byla s to vytvořit konceptuálně soudržný celek. Jeden příklad za všechny: Autorka se často odvolává na – nepochybně podstatnou a hlubokou – Thompsonovu monografii o sdělovacích prostředcích; ta byla původně publikována v r. 1995 (česky až 2004), a tudíž není nejlepším průvodcem po světě současných sociálních médií a sociálních sítí, které v té době ani neexistovaly a které přitom tak zásadně ovlivňují komunikační interakce dnešních gymnaziálních teenagerů. Navzdory tomu, že práce cituje několik relevantních pramenů, působí teorie na mnoha místech zkratkovitým nebo ahistorickým dojmem. Spíš se tu povrchně těká od jednoho k druhému, než že bychom byli svědky snahy o vytvoření solidní pojmové báze.

Patrně nejvydařenější je v této části krátká pasáž, která vyjasňuje pojmoslovné rozdíly mezi *sociálními sítěmi*, *sociálními médii* a *mediálními sítěmi*: autorka si všímá významových zmatků, které tuto oblast charakterizují, správně upozorňuje na

pojmový rozsah i překryvy a zároveň vnímá napětí mezi odborně ustavenou terminologií na jedné straně a běžným řečovým územ na straně druhé: zatímco odborné názvosloví umí jemně rozlišovat, většinové řečové chování nuance ignoruje, nakládajíc s různými termíny, jako by to byla synonyma. To je jedno z mála míst v práci, kde je dobře vidět pnutí mezi terminologií normativní a pozitivní (a v tomto případě rovněž mezi teorií a praxí). Takových míst však najdeme v teoretické části práce poskrovnu.

Lépe než teorie vypadá první úsek **empirické části**, kde diplomantka charakterizuje různé aspekty, které jsou propojeny s jejím tématem: stav škol v době pandemie, kdy prováděla svůj terénní výzkum; materialita a kreativita studujících ve verbálním i nonverbálním světě; vliv technologií na komunikační interakce v dnešní výuce – vše až po kapitolu 4. 5. 5 včetně. Zde probírá celkem systematicky *okolnosti* ovlivňující to, co zkoumá. Ale čím víc se blíží vlastnímu jádru svého výzkumu – tedy již od kap. 4.6, která by měla být kulminací autorčina výzkumu, tím se její postup stává problematičtější. To platí jak v rovině metodologické, tak analytické. Uvedu zde aspoň hlavní prohršky, jichž by se rozbor komunikačního chování měl vyvarovat, má-li dostát elementárním sociolingvistickým standardům, a které se v práci objevují opakovaně:

1. U ukázek jazykových projevů, které autorka v práci používá a rozebírá, většinou nevíme, v jakém kontextu byly vysloveny. Přitom kontext je pro posuzování užití jakéhokoli výraziva zásadní, neboť výrazy sémantizuje a činí z nich nejen řečovou, nýbrž i sociální událost.
2. Nejenže neznáme širší kontext, ale v drtivé většině případů ani netušíme, na jakou autorčinu otázku reaguje elicitovaný, ve stati uvedený a autorkou rozebíraný komunikační akt. Při výzkumu jazyka je přitom jasné, že získaná výpověď a její jazyková podoba podstatně závisí na tom, jak a na co se ptáme. To v práci chybí.
3. Tento zmatek je ještě posílen tím, že autorka elicituje výpovědi jak v rozhovorech tváří v tvář, tak asynchronně přes internet přes různé komunikační platformy, kde její informanti reagují písemně. Ve stati většinou není poznat, zda je rozebíraná ukázka výpovědi ústní či písemnou – přitom je jasné, že oba typy vyjadřování se liší a nelze s nimi v analýze „používání slangu“ pracovat rovnomocně. Že lidé trochu jinak mluví a

jinak píšou, je tak elementární věc, že je zarážející, že autorka o těchto okolnostech rozebíraných výpovědí neinformuje.

4. Jsou-li, jak autorka říká, některé výpovědi získány přímým rozhovorem s informanty, není to na nich poznat, ačkoli je jasné, že gymnazisté by v ústním kontaktu aspoň chvílemi sklouzávali k nespisovným koncovkám. Převádí autorka jejich výpovědi, resp. jejich *morfologickou stránku*, do spisovné češtiny? Patrně ano, jelikož s nespisovnými koncovkami se skoro nesetkáme. Je-li tomu tak, pak ovšem výpovědi jako podklad pro svou etnografii zkresluje. Takové uhlazování koncovek do spisovné podoby je možné v jistých typech etnografického výzkumu, v nichž primárně nezkoumáme jazyk. Ale je zcela nepřijatelné v (n)etnografii jazykového chování. Nelze z výpovědí jen vyzobávat slangové výrazy (tj. lexikologický aspekt) a jejich zbytek (tj. morfologický aspekt) převádět do spisovné variety: morfologie a lexikální sémantika tvoří nedílný celek a je nutno s nimi právě tak pracovat – jako s integrální jednotou, která něco vypovídá o daném terénu a aktérech. Pokud tak autorka nečiní, svá data falzifikuje a pokrucuje – byť tak, pravda, činí nevědomě. Jenže sama se hlásí k tomu, že její text je poučen sociolingvisticky – zde se však nedrží ani elementárních zásad sociolingvistické práce s daty.
5. K těm patří i to, že při výzkumu jazyka je možné kvalitní, lingvisticky hodnotné výpovědi, které obsahují námi zkoumaný jev, získat tak, že informanti neznají samotný (např. gramatický nebo lexikální) jev, který zkoumáme. Opakovaně se totiž ukázalo, že pokud informanti tuší, co v jejich jazyce zkoumáme, začnou své výpovědi (někdy i nezáměrně) upravovat a stylizovat, takže se vzdalují od svého autentického komunikačního chování. Elementární zásada už od Boasových dob.
6. Stejně tak se prokázalo, že lidé používají řeči způsobem, který nejsou s to teoreticky uchopit – takže jejich odůvodnění toho, proč se vyjadřují tak nebo jinak, svědčí spíš o jazykové ideologii než o reálných důvodech podoby daného komunikačního úzu. Na to autorka několikrát sama narazí, aniž je s to to reflektovat: informantky a informanti jí opakovaně tvrdí, že říkají něco anglicky proto, že je angličtina stručnější. Autorka sama vidí, že je to spíš jejich představa než fakt, neboť několikrát se setká s tím, že je použitý anglicismus vlastně delší než jeho české synonymum: k nativním

odůvodněním toho, proč lidé používají jazyk určitým způsobem, je třeba vždy přistupovat skepticky; toto zobecnění však autorka už neudělá (ačkoli jí to sama data nabízejí, aby ho udělala a zřekla se tak své naivní důvěry v odpovědi dotazovaných) a dál nekriticky akceptuje výpovědi, které dostává.

7. Tím se dostávám k centrální roli, jakou jazyková ideologie jakožto systém nativního odůvodňování podoby jazykového systému i jazykového úzu hraje právě v takových výzkumech, o jaké se pokouší předložená práce. Autorka však vůbec problém jazykové ideologie nereflektuje, ačkoli zkoumá jazykový úzus, jenž je jazykovou ideologií vždy do jisté míry ovlivňován.
8. Sem by pak patřila i nutnost zamyslet se nad samotnou (jazykovou) ideologií spisovnosti, kterou se autorka řídí v členění empirické části své práce – třeba v úvahách o míře formálnosti. Sama však tuto otázku vnímá jako danost, nikoli jako ideologický konstrukt, jímž je. To je problematické – tím spíš, že právě míra spisovnosti je jedním z hledisek, jimiž výpovědi svých informantů – ovšem zcela neproblematizovaně a nereflektovaně – posuzuje. Autorce chybí i jen minimální antropologická distance od samotného českým školstvím prosazovaného konceptu ideologie spisovnosti – navzdory tomu, že česká (socio)lingvistika si je této distance dávno vědoma, počítá s ní a umí s ní výzkumně zacházet. Je pak otázkou, zde je autorka spíš na straně zkoumající nebo zkoumané – nakolik je jen nevědomou dodavatelkou dat, která by bylo třeba teprve analyzovat, když od nich výzkumnice získá potřebný odstup. Jsme tu vlastně svědky extrémního opaku onoho jevu, který bývá v antropologii popisován jako *going native*: autorka se z nativní perspektivy v této věci nikdy nevymanila a neposunula se do perspektivy někoho, kdo je s to domorodé české praktiky nahlédnout aspoň trochu zvenčí. Přitom česká lingvistická produkce už dnes takový náhled umožňuje, aniž by bylo nutné k získání takového pohledu dlouhodobě pobývat v jiném jazykovém prostředí.

Ve výčtu slabých míst by se dalo pokračovat – všem je jim společný nedostatek respektu k základnímu principu výzkumu jakéhokoli řečového chování: totiž že

obecně je ve výzkumech jazyka nutno až úzkostně dbát na to, že jazyk je *zároveň* předmětem výzkumu i nástrojem, jímž se ten výzkum provádí, a tuto diferenci je třeba neustále hlídat, ošetřovat nebo si aspoň být vědom okamžiků, kdy mizí. Toto kritické vědomí je v práci přítomno jen málo a na mnoha místech vůbec. Následkem toho autorka ani nepostřehne, že některé jazykové výpovědi informantů, jež rozebírá, mají z hlediska sledovaného sociolingvistického cíle v podstatě nulovou vypovídací hodnotu.

Formální stránka předložené diplomové práce je žel v souladu s tím, co bylo řečeno o obsahu: je taky nedotažená. Autorka sice nekriticky věří spisovnému jazyku jako adekvátnímu prostředku formálního vyjadřování, ne vždy ho však sama dokáže používat. V práci je řada jazykových chyb, neobratností a překlepů. Formálně správný není ani způsob citování děl v textu: tečka se dělá až za závorkou s údajem o citovaném dílu; autorka ji konzistentně dělá před závorkou. Detail, nad nímž by šlo mávnout rukou, kdyby nekorespondoval s ostatními aspekty práce, která je v některých směrech nadějným rozběhem, ale v žádném není dotažena do konce: obsahově ani formálně, teoreticky ani etnograficky, prací v terénu ani analytickou prací se získanými daty.

Mnohé **závěry** a postřehy, k nimž autorka dospívá ve svém textu, jsou truismy: je třeba jasné, že se mezi sebou budou studentky a studenti bavit většinou míň formálně, než když budou vystupovat v hodinách. Na samotné výzkumné otázky, které si autorka stanovila na str. 35 – opět jen útržkovitě, poněkud nahodile a bez reflexe o jejich společném jmenovateli, vlastně jen ve čtyřech tázacích větách – tak nedává vždy odpověď. Nebo přesněji: její odpověď je jen dílčí, částečná, podstatně nedotažená.

Přes všechnu výše uvedenou kritiku je zřejmé, že se autorka seznámila s řadou relevantních děl, podnikla (ne zrovna dokonale, ale přesto po svém a poctivě) terénní výzkum a aspoň v některých ohledech dokázala získané poznatky analyzovat. Několik kratších pasáží je podařených – příklad jedné z nich jsem popsal výše. Po zvážení kladů a záporů práci **doporučuji k obhajobě a navrhuji pro ni známku dobře.**